OLIY TA’LIMDA PEDAGOGIKA FANLARI VOSITASIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING DIDAKTIK-LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ДИДАКТИКО-ПРОЕКТИРОВОЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ПОСРЕДСТВОМ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING THE DIDACTIC-DESIGN COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS THROUGH PEDAGOGICAL DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION

Asqarova Mashrabxon Orifjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti erkin tadqiqotchisi
mashaaskarova45@gmail.com
+998950110045
ORCID 0009-0001-6265-5227
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23128270

Annotatsiya. Mazkur taqrizda pedagogika fanlari vositasida bo‘lajak pedagoglarning didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirish texnologiyalarining nazariy va metodik jihatlari tahlil etilgan. Unda bo‘lajak pedagoglarning ta’lim jarayonini maqsadli rejalashtirish, pedagogik mazmunni tanlash, o‘qitish metod va vositalarini loyihalash, o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqish hamda ta’lim natijalarini baholashga tayyorgarligini rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirishda kompetensiyaviy, tizimli va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlarning imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, pedagogika fanlarini o‘qitishda loyiha asosida ta’lim, muammoli ta’lim, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, amaliy topshiriqlar va refleksiv faoliyatdan foydalanishning metodik imkoniyatlari tahlil qilingan. Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar asosida didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirishning mazmuni, metodik shartlari va baholash mezonlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagog, didaktik-loyihalash kompetentligi, pedagogika fanlari, pedagogik loyihalash, kompetensiyaviy yondashuv, loyiha asosida ta’lim, pedagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, kasbiy kompetentlik, refleksiv faoliyat.

Аннотация. В рецензии проанализированы теоретические и методические аспекты технологий развития дидактико-проектировочной компетентности будущих педагогов посредством педагогических дисциплин. Рассмотрены вопросы развития готовности будущих педагогов к целенаправленному планированию образовательного процесса, отбору педагогического содержания, проектированию методов и средств обучения, разработке учебных заданий и оцениванию образовательных результатов. Раскрыты возможности компетентностного, системного и деятельностного подходов в развитии дидактико-проектировочной компетентности. Также проанализированы методические возможности использования проектного обучения, проблемного обучения, моделирования педагогических ситуаций, практических заданий и рефлексивной деятельности при преподавании педагогических дисциплин. На основе анализа научной литературы сформулированы предложения по совершенствованию содержания,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

методических условий и критериев оценки развития дидактико-проектировочной компетентности будущих педагогов.

Ключевые слова: будущий педагог, дидактико-проектировочная компетентность, педагогические дисциплины, педагогическое проектирование, компетентностный подход, проектное обучение, педагогическая технология, образовательный процесс, профессиональная компетентность, рефлексивная деятельность.

Abstract. This review analyzes the theoretical and methodological aspects of technologies for developing the didactic-design competence of future teachers through pedagogical disciplines. Particular attention is paid to developing future teachers’ readiness to purposefully plan the educational process, select pedagogical content, design teaching methods and instructional tools, develop learning tasks, and assess educational outcomes. The potential of competency-based, systemic, and activity-oriented approaches to developing didactic-design competence is examined. The review also analyzes the methodological potential of project-based learning, problem-based learning, pedagogical situation modeling, practical tasks, and reflective activities in teaching pedagogical disciplines. Based on an analysis of relevant scholarly literature, proposals are formulated for improving the content, methodological conditions, and assessment criteria for developing future teachers’ didactic-design competence.

Keywords: future teacher, didactic-design competence, pedagogical disciplines, instructional design, competency-based approach, project-based learning, pedagogical technology, educational process, professional competence, reflective activity.

KIRISH

Oliy ta’lim tizimida bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash masalasi pedagogik ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Zamonaviy pedagogdan faqat fan mazmunini bilish emas, balki ta’lim jarayonini maqsadga muvofiq rejalashtirish, o‘quv mazmunini tanlash va tizimlashtirish, pedagogik metodlarni belgilash, o‘quv topshiriqlarini ishlab chiqish hamda ta’lim natijalarini baholashni loyihalash kabi faoliyatlarni amalga oshirish talab etiladi. Shu jihatdan bo‘lajak pedagoglarning didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirish pedagogik ta’limning amaliy yo‘nalishini kuchaytiruvchi muhim masalalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur kompetentlikni rivojlantirish jarayonida pedagogika fanlarining imkoniyatlaridan samarali foydalanish alohida ahamiyatga ega. Chunki pedagogika fanlari bo‘lajak pedagoglarda ta’limning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash uchun nazariy hamda metodik asos yaratadi.

Taqriz qilinayotgan mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, didaktik-loyihalash faoliyatini bo‘lajak pedagogning kasbiy tayyorgarligi tarkibida izchil shakllantirish nafaqat nazariy bilimlarni egallashni, balki ushbu bilimlarni konkret pedagogik vaziyatlarda qo‘llashni ham talab qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Bo‘lajak pedagoglarning didaktik-loyihalash kompetentligini nazariy jihatdan asoslashda o‘qituvchining kasbiy bilimlari va ularning amaliy faoliyatda qo‘llanishi haqidagi ilmiy qarashlar muhim o‘rin tutadi. Jumladan, Lee S. Shulman o‘zining 1986-yilda Educational Researcher jurnalida e’lon qilingan “Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching” maqolasida o‘qituvchilik faoliyatida mazmuniy bilim bilan pedagogik bilimning o‘zaro aloqadorligini muhokama qilgan. Mazkur ish o‘qituvchi faoliyatini faqat predmet bilimlari bilan cheklamasdan, bilimni o‘quvchiga tushunarli shaklda

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tashkil etish masalasiga e’tibor qaratgani bilan muhimdir. Mazkur nazariy qarashlar didaktik-loyihalash kompetentligini o‘rganishda metodik ahamiyatga ega. Chunki pedagogik loyihalash jarayonida bo‘lajak o‘qituvchi o‘zlashtirilgan nazariy bilimlarni ta’lim maqsadi, mazmuni, metodlari va kutilayotgan natijalar bilan bog‘lay olishi kerak.Loyihaga asoslangan ta’limning oliy ta’limdagi imkoniyatlari bo‘yicha Guo, Saab, Post va Admiraal tomonidan amalga oshirilgan tadqiqot alohida e’tiborga loyiq. Mualliflar oliy ta’limdagi loyiha asosida o‘qitish bo‘yicha 76 ta empirik tadqiqotni tahlil qilgan va talabalarning kognitiv, affektiv, xulq-atvor hamda loyiha mahsulotlari bilan bog‘liq natijalarini o‘rgangan. Tadqiqotda natijalarni aniqlash uchun so‘rovnoma, intervyu, kuzatish, test, refleksiv kundalik va rubrikalar kabi vositalardan foydalanilgani ko‘rsatilgan.

Kokotsaki, Menzies va Wiggins tomonidan olib borilgan adabiyotlar sharhida loyiha asosida ta’lim talabaning mustaqilligi, tadqiqot olib borishi, maqsad qo‘yishi, hamkorlik qilishi, muloqot qilishi va refleksiya jarayonlari bilan tavsiflanishi qayd etilgan. Shu bilan birga, mualliflar mavjud tadqiqotlarning katta qismida kvazi-eksperimental dizayn qo‘llanganini va bunday dizayn sababli natijalarni to‘liq sababiy bog‘liqlik sifatida talqin qilishda ehtiyotkorlik zarurligini ta’kidlagan.Chen va Yangning 2019-yildagi meta-tahlili ham loyiha asosida o‘qitishning o‘quv natijalari bilan bog‘liqligini o‘rgangan. Mualliflar 20 yillik tadqiqotlarni tahlil qilib, o‘quv yutuqlari bo‘yicha o‘rtacha ta’sir hajmi 0,71 ekanini bildirgan, biroq ta’sir natijalari fan sohasi va ta’lim kontekstiga qarab farqlangan. Bu ma’lumot loyiha asosida o‘qitish samaradorligini mutlaq va barcha sharoitlarda bir xil deb talqin qilmaslik kerakligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili pedagogik loyihalash, faol ta’lim, loyiha asosida o‘qitish va kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim o‘rtasida uzviy metodik aloqalar mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq aynan bo‘lajak pedagoglarning didaktik-loyihalash kompetentligini pedagogika fanlari vositasida rivojlantirish texnologiyalarini tizimli ravishda ishlab chiqish masalasi alohida metodik yondashuvni talab etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotni metodologik jihatdan asoslashda kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiq.Kompetensiyaviy yondashuv bo‘lajak pedagogning bilimlarini alohida natija sifatida emas, balki ularni kasbiy vazifalarni bajarishda qo‘llash qobiliyati bilan birgalikda ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Didaktik-loyihalash kompetentligida bu yondashuv pedagogik maqsadni belgilash, mazmunni tanlash, metod va vositalarni aniqlash, topshiriqlarni loyihalash hamda natijalarni baholash faoliyatlarining o‘zaro bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Tizimli yondashuv asosida didaktik-loyihalash kompetentligini o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topgan yaxlit hodisa sifatida o‘rganish mumkin. Bunda motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid va refleksiv jihatlarni alohida ko‘rib chiqish hamda ularning o‘zaro ta’sirini aniqlash metodik jihatdan asosli hisoblanadi.Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv esa kompetentlikning real pedagogik faoliyat jarayonida rivojlanishini nazarda tutadi. Shu sababli talabalarga tayyor nazariy ma’lumotlarni berish bilan cheklanib qolmasdan, dars loyihasini tuzish, pedagogik vaziyatni tahlil qilish, o‘quv topshirig‘ini ishlab chiqish, ta’lim metodini tanlash va baholash mezonlarini belgilash kabi amaliy vazifalarni bajarish imkoniyatini yaratish muhim.

Tadqiqotning empirik qismida pedagogik kuzatish, so‘rovnoma, suhbat, test, ekspert baholash, amaliy topshiriqlarni tahlil qilish hamda tajriba-sinov ishlaridan foydalanish mumkin. Agar tadqiqotda tajriba va nazorat guruhlari tashkil etilsa, boshlang‘ich va yakuniy diagnostika natijalarini taqqoslash orqali metodikaning o‘zgarish dinamikasi aniqlanishi mumkin.Bunda baholash faqat talabaning o‘z-o‘zini baholashiga asoslanib qolmasligi lozim. Guo va hammualliflarning oliy ta’limdagi loyiha asosida o‘qitish bo‘yicha sharhida ham o‘z-o‘zini hisobot qilishga asoslangan o‘lchovlardan keng foydalanilgani,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

biroq loyiha mahsulotlari va o‘quv jarayonlarini baholash vositalarini yanada takomillashtirish zarurligi ko‘rsatilgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Pedagogika fanlari vositasida didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirish texnologiyalarining asosiy mazmuni talabaning pedagogik bilimlarini mustaqil loyihalash faoliyati bilan bog‘lashga qaratilishi kerak. Birinchi navbatda, talaba pedagogik maqsadni aniqlay olishi va ushbu maqsadga mos ta’lim mazmunini tanlay olishi zarur. Keyingi bosqichda mazmunni o‘zlashtirishga xizmat qiladigan metod, shakl va vositalar belgilanadi. Shundan so‘ng o‘quv topshiriqlari, mustaqil faoliyat shakllari va baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Shu tariqa pedagogik loyihalash jarayoni “maqsad – mazmun – metod – topshiriq – baholash – natija” o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlik asosida tashkil etiladi.

Pedagogika fanlari mashg‘ulotlarida pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish ham didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Masalan, talaba muayyan ta’lim vaziyatini tahlil qilib, pedagogik muammoni aniqlaydi, maqsadni belgilaydi, tegishli metodni tanlaydi va kutilayotgan natijani ifodalaydi.Bunday topshiriqlar nazariy bilimni amaliy qaror qabul qilish bilan bog‘lash imkonini beradi.

Loyiha asosida o‘qitish ham mazkur kompetentlikni rivojlantirish uchun metodik vosita sifatida qaralishi mumkin. Biroq loyiha metodidan foydalanishning o‘zi avtomatik ravishda didaktik-loyihalash kompetentligining rivojlanganligini anglatmaydi. Talabaning loyiha maqsadini asoslay olishi, faoliyat bosqichlarini rejalashtirishi, natijani ishlab chiqishi va uni belgilangan mezonlar asosida baholashi muhim. Oliy ta’limdagi loyiha asosida o‘qitish bo‘yicha mavjud sharhlar ham natijalarni baholashda loyiha mahsulotlari va aniq mezonlardan foydalanish muhimligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, refleksiv faoliyat didaktik-loyihalash kompetentligining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi mumkin. Talaba o‘zining ishlab chiqqan dars loyihasi yoki pedagogik topshirig‘ini tahlil qilib, uning kuchli va takomillashtirilishi zarur jihatlarini aniqlashi, tanlangan metodlarning maqsadga muvofiqligini baholashi va zarur hollarda loyihani qayta ishlab chiqishi lozim. Shu jihatdan, didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi faqat ma’lum bir pedagogik metodni qo‘llash bilan chegaralanmasdan, o‘zaro bog‘langan loyihalash, amaliy faoliyat, baholash va refleksiya bosqichlaridan tashkil topgan metodik tizim sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati didaktik-loyihalash kompetentligining mazmunini pedagogik ta’lim nuqtayi nazaridan aniqlashtirish, uning tarkibiy jihatlarini asoslash va pedagogika fanlari vositasida rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini tizimlashtirish bilan belgilanadi. Amaliy jihatdan esa tadqiqot natijalari pedagogika yo‘nalishlarida o‘qitiladigan fanlarning amaliy mashg‘ulotlarini tashkil etish, talabalar uchun pedagogik loyihalar va topshiriqlar ishlab chiqish, baholash mezonlarini shakllantirish hamda mustaqil ta’limni tashkil etishda qo‘llanishi mumkin. Ayniqsa, talabalarning tayyor dars ishlanmasini ko‘chirib olishidan ko‘ra, mustaqil ravishda ta’lim maqsadini belgilashi, mazmunni tanlashi, metodni asoslash va baholash vositasini ishlab chiqishi didaktik-loyihalash faoliyatining mazmuniga bevosita mos keladi.

XULOSA

“Pedagogika fanlari vositasida bo‘lajak pedagoglarning didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari” mavzusidagi tadqiqot oliy pedagogik ta’limning amaliy yo‘nalishini kuchaytirishga qaratilgan dolzarb ilmiy-metodik masalalardan birini yoritadi. Adabiyotlar tahlili pedagogik bilim, faol ta’lim, loyiha asosida o‘qitish va talabalar faoliyatini baholash masalalari xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng o‘rganilganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ushbu yondashuvlarni aynan bo‘lajak pedagoglarning didaktik-loyihalash kompetentligini rivojlantirish mazmuni bilan integratsiyalash masalasi maxsus metodik asoslashni talab etadi. Tadqiqotda kompetensiyaviy, tizimli va faoliyatga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yo‘naltirilgan yondashuvlarning uyg‘unlashtirilishi, pedagogika fanlari mazmunini amaliy loyihalash topshiriqlari bilan bog‘lash, talabalarning mustaqil faoliyati va refleksiyasini kuchaytirish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish uchun metodik imkoniyat yaratadi. Umuman, tadqiqot mavzusi pedagogik ta’limning mazmuni va metodikasini takomillashtirish nuqtayi nazaridan ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, uning natijalari bo‘lajak pedagoglarni ta’lim jarayonini mustaqil loyihalashga tayyorlash metodikasini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shulman, L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986.
2. Guo, P., Saab, N., Post, L. S., Admiraal, W. A review of project-based learning in higher education: Student outcomes and measures // International Journal of Educational Research. – 2020.
3. Kokotsaki, D., Menzies, V., Wiggins, A. Project-based learning: A review of the literature // Improving Schools. – 2016.
4. Chen, C.-H., Yang, Y.-C. Revisiting the effects of project-based learning on students’ academic achievement: A meta-analysis investigating moderators // Educational Research Review. – 2019.
5. Hanney, R. Doing, being, becoming: a historical appraisal of the modalities of project-based learning // Teaching in Higher Education. – 2018.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.